

ХРИСТО СМИРНЕНСКИ И ГЕРМАНСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ ОТ 1918 – 1919 Г.

Венцислав Везиров

Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов

Резюме. Актуалността на темата е свързана с промени в литературното образование в България след 1989 г., което някои определят като реформа, но те не правят разлика между днешния вид на образование и този, който се появи в края на тоталитарната ера. Причината е, че не е направен подробен анализ на историческите характеристики на литературното образование в страната преди 1944. Ето защо е важно да се направи проучване на пролетарските теми в творчеството на Христо Смирненски и образа на пролетарския лидер. Анализът на „Йохан“ може да обогати темата за немската революция през 1918–1919 г.

Keywords: literature education, proletarian topic, proletarian leader

1. Отношението към германската революция в България

Отношението към германската революция от 1918 – 1919 год. у нас не можем да определим като национална гледна точка към даденото обществено явление, а като партийна. Следователно тя е изцяло субективна, тъй като зависи от идейните позиции. От друга страна, българското общество след Първата световна война има да разрешава собствени проблеми, изпаднало е в дълбока криза, ляво ориентираните партии се вълнуват повече от революцията в Русия, поради което реакцията на събитията в Германия като истинско проявление, а не като информация за тях, закъснява с две години – честването на годишнините им през 1921 и 1923 г. стават повод за идейно и естетическо осмисляне на бунтовете и героите, свързани с тях.

Текстове в сп. „Ново време. Полумесечно списание на Българската комунистическа партия (тесни социалисти)“ дават сериозна и обстойна информация за германската пролетарска революция и нейните водачи и очертават начина, по който би следвало да се мисли за тях. Обобщено, посоките за възприемането им могат да се сведат до следното:

– Роза Люксембург и Карл Либкнехт трябва да се възприемат в своето идейно единство;

– трябва да се подчертава техният интернационализъм и отношението към тях не бива да се подчинява на национални вражди и противопоставяне, тъй като трябва да се съхранява единството на пролетариата;

– трябва да се утвърждават двамата герои като жертви на революцията, за да се развие у пролетариата чувство за отмъщение.

Тези текстове излизат през 1921 г., когато и Христо Смирненски отпечатва своите стихотворения за германската революция. Книжката на „Ново време“ излиза на 15-и януари, когато се навършват две години от смъртта на Люксембург и Либкнехт, а творбата „Бурята в Берлин“ е отпечатана на 6-и януари в „Червен смях“ (бр.2). След него на 27 януари в бр. 4 излиза и „Йохан“. На 1-ви септември същата година е публикувано и стихотворението „Карл Либкнехт“. Всички те, независимо от жанровите си различия, имат общ публицистичен патос и близка фразеология. По всичко личи, че става въпрос за кампанийно отношение, подготвено и обмислено по партийна линия. По този повод Елена Димитрова уточнява и отношението на БКП към германския пролетариат. „През януари 1921 г. тя устройва тържествено честване по случай две години от кървавото потушаване на Берлинското въстание и от убийството на Карл Либкнехт и Роза Люксембург. В „Работнически вестник“ се печатат много статии, посветени на двамата герои и на подвига на берлинските работници (Димитрова, Христо Смирненски. Живот и творчество. С., 1963. с.160). Тъкмо тази партийна обвързаност на Христо Смирненски не позволява, дори и на левите писатели, да го отделят от тази му принадлежност. Смирненски може и да е съзнавал тази ограниченост.

От публикациите, които излизат през 1921 г., е видно, че не само интернационалната теория на тесняците е оказала влияние върху Христо Смирненски. След войната настъпва известно разколебаване в представите за българския героизъм, макар той да е проявен в бойните действия. Антон Страшимиров публикува в сп. „Наши дни“ (Г.1. май 1921, кн.5) своята беседа „Какво ни липсва“, като първо въвежда мнението на един германски лекар за разликите между германец и българина: „Един българин струва колкото трима германци, но трима българи не правят един германец. Аз го разбирам така: българинът със своя темперамент и с коравината и дързостта си заменя трима германци, но събрани трима българи на едно не правят един германец. Защото българинът познава личното дело, не общото: той е, ако обичате, герой, но не и човек на дълга (с.2). Колкото и произволно да е това виждане, Антон Страшимиров тръгва от него, за да направи обобщение за българския героизъм: „Ние, българите, не сме дорасли да бъдем беззаветни. Геройството у нас е от кариеризъм, от суета, от съперничество, от славолубие“ (с.3). Антон Страшимиров подхожда от нравствена и духовна гледна точка към героизма и в този смисъл не открива истинската му проява у българина. Но 20-те години на XX век са време, когато се налага идейната позиция за героизма – т.е. изхожда се от определена класова характеристика. Вече не се приема от левите критици, че Иван Вазов възхвалява героизма на апостолите, за да възвеличи българската идея за героичното, а защото изхожда от определена класова позиция,

определена от Георги Бакалов като „еснафско-буржоазен мироглед“. „И така, Вазов е също идеен поет, както е идеен поет и Смирненски. И единият, и другият употребяват щедрите си поетични дарби за осветляване на живота от **известно класово гледище**. Разликата е в класовото гледище“ (Нов път. Кн.1 от 20 октомври 1924. Г.2. с. 30). Ако се разглеждат поезията и изкуството по този начин, то излиза, че всяка смяна на идеологията ще се означае и като промяна във вижданията за даден автор независимо от това, че творбата му може да е с висока художествена стойност.

2. Естетическа и идейна реакция сред левите интелектуалци

От гледна точка на идеологията, възниква въпросът и за естетическата и идейна реакция на случващите се събития. Вече отбелязахме, че реакцията по повод на германската революция е отложена във времето с няколко години, докато БКП не реши, че трябва да се чества. Отложената във времето реакция има това важно предимство, че събитията и героите са вече премислени от идеологическа гледна точка и няма опасност да бъдат възхвалявани тези, които са неудобни. Точно така се случва с Роза Люксембург – четири години след смъртта ѝ Ленин вече си е казал мнението и се знае, че тя е велика като жертва, но с погрешни възгледи за пролетарската революция. Това се отнася и за съчиненията на известните водачи – вече е ясно кое може да бъде цитирано и кое не. По същия начин си служи и Елена Димитрова, когато тълкува стиховете от творбата „Карл Либкнехт“. Стиховете на Смирненски се препращат към знаковите думи на водача, които са неоспорими, тъй като са свързани с идеята за саможертвата в предсмъртната му статия, публикувана в „Работнически вестник“ (12.01.1921. Бр.154). Вярно е, че стихотворението „Разбойниците“ е пряк отзвук на събитията в Германия през март 1921 г., но Христо Смирненски държи да подчертае чрез епиграфа към стихотворението, че то е предизвикано от твърденията в „буржоазната преса“, че комунистите са разбойници.

Поради промени в идейните позиции през 30-те години на XX век при възприемане и утвърждаване личността на Роза Люксембург се очертава двойственост, тъй като тя се възвеличава като жертва на революцията, но се заклеймява с погрешната си тактика на пролетарски водач. Тя е един от най-интересните примери за това как идеологическият модел манипулира естетическия, така че да се възвеличи един момент от нейната биография по такъв начин, че да не става нужда да се търсят други измерения на духовното и социалното ѝ битие. Литературата създава ореола на жертвата – Димитър Полянов, Христо Смирненски, Гео Милев, Кръстьо Белев, Николай Хрелков и др., за да може идеологическото развенчаване на Роза Люксембург да мине по-безболезнено и не като пълно отрицание.

Отношението към личността на Роза Люксембург и към нейните възгледи е свързано и с важния проблем за изкуството, който теоретиците на про-

летарското движение е трябвало да разрешават. При Люксембург възможното възприемане на литературните явления от миналото и особено от близкото минало, така че те да са от полза на революцията, е да се разделя личността на писателя на мислител и на художник. Мислителят може да бъде заклеен от социална и идейна гледна точка, но той може да види и собствените си творби от една нова, „прогресивна“ позиция и така да бъде оправдан и приет. Оказва се, че писателят, като художник, е на втори план, тъй като създадените от него образи не са по-важни от идеите, които той изразява. През 1933 г. в сп. „Звезда“ е поместен преводът от руски език на статията „Литературните възгледи на Роза Люксембург“ от Ст. Стане, в която по обичайната вече практика се показва колко са погрешни възгледите на Люксембург, сравнени с тези на Ленин (Звезда, Г.2. С., 1933. с.333). В случая пряко се напомня, че не може да се пише за даден писател, та дори той да е Толстой, извън идеята за класовата борба.

Самият Христо Смирненски, възвеличавайки Роза Люксембург, не приема тази идея за приемствеността на буржоазната култура – в стих. „Червените ескадрони“ той е категоричен, че новият свят ще се създаде само след като „сетний камък на обгърнатия в пламък / и разплуха древен замък се отрони в пепелта“. Лишаването от идеята за приемственост се оказва много пагубно за развитието на българската култура и литература. Тази идея зрее през 20-те и 30-те години, но същинският удар е след 1947 г. Христо Смирненски ще въведе формулата: „Два свята, единият е излишен! („Босоногите деца“) и за да ѝ предаде смисъл, ще утвърди борците като творци – „ний, вечните творци, ний, морните борци“ (стих. „Ний“). Революцията показва, че тези, които са се научили да разрушават, не усвояват добре уменията да градят. Вероятно Роза Люксембург е разбирала добре това противоречие в класовата борба и тъкмо затова съзнава нуждата от приемственост и съхраняване на буржоазната култура. Тя запазва естетическото си чувство, така че да не бъде подчинено на социалното и идеологическото. Идеята, че социалната рецепта има второстепенно значение в един текст, че е важен „оживяващият дух“, който се е зародил стихийно и не е подчинен на целта, че изкуството е „мир на творческата свобода, някаква трета сила, разрешаваща противоречието между света на „чистия“ и на „практическия“ разум, няма как да се хареса на болшевиките. Защо е било нужно на българските леви интелектуалци да утвърждават у нас през 30-те години на XX век болшевишките позиции, при условие че идеите и възгледите на Роза Люксембург са били по-адекватни за българската действителност, в която буржоазната култура трудно би могла да се определи като реакционна, още повече че тя не е скъсала връзките си с народа? Възкликът на Алеко Константинов: „Стой! Долу ръцете! Не досягай народа! Свали си шапката и се поклони на този измъчен страдалец (...), поклони се на българския народ!“ не е изгубвал смисъла си в литературата ни и през 30-те години

на XX век. Това опасно предоверяване на болшеvizма води до тълкуване и критикуване „на сяпо“ на родната ни култура.

3. Писмата на Роза Люксембург и отзвукът им

Двете линии – спартакистката и болшевишката, не успяват да се съгласуват в българското идейно пространство, тъй като възгледите на Ленин са корективът, с който трябва да се гледа на Карл Либкнехт и Роза Люксембург. В края на 1922 и началото на 1923 г. се извършва сериозна естетическа и идеологическа битка за това как четири години след смъртта на Роза Люксембург трябва да се възприема нейната личност. През 1920 г. излизат в Москва, като издание на Комунистическия интернационал, писмата ѝ до Соня Либкнехт, писани в затвора, в които се откроява не толкова като пролетарски водач, а като човек с фина чувствителност. В България тази книга става известна малко по-късно и някои дейци са раздразнени от текстовете ѝ, тъй като те не изразяват сяпа вяра в партийния живот, а откриват вътрешния живот, способността за съзерцание, откровения на една душа, плаха в самотата си и силна в чистотата на духа си. Ключов момент става писмото, в което тя се чувства по-добре в градината и в полето, отколкото на партиен конгрес. „...На такова парче от градината, както тук, или в полето сред пчелите и тревата вътрешно се чувствам аз повече в своето отечество, отколкото на партиен конгрес. На тебе мога нали всичко да кажа и ти не ще почувстваш в това веднага предателство на социализма. Ти знаеш, аз се надявах да загина на поста си, в някое улично сражение или в затвора. Но моето най-вътрешно „аз“ принадлежи повече на моите синигери, отколкото на „другарите“ („Звезда“, Г.2, 1933. с.365). Вътрешният свят на човека не може и не бива да бъде обсебван от партийния живот, защото личността е винаги по-богата от идеологическото съдържание. С подобно разбиране Роза Люксембург подхожда и към изкуството.

На 20 януари 1923 г. Христо Смирненски публикува стихотворението „Роза Люксембург“ в „Литературна притурка“, №30 на „Работнически вестник“ с подпис, което утвърждава идеята за героинята като жертва в контекста на борбата. Възлова е втора строфа, тъй като в нея е създаден образът на „гиганта огнечервен“, който точи своя „меч разискрен“, но същевременно в тази външна величавост се крие нежна душа – „в погледа му чист и детски искрен / усмихва се победен ден“. В тази строфа е заложено интересно послание – победният ден ще бъде означен не чрез мащаба на революцията и кървавата борба, а чрез интимния свят, чрез който новото време – усмихнатият ден, ще се означава в своята невинност. Тази усмивка ще бъде помрачена от по-силното чувство – скръбта пред великите жертви. За да постигне това успокояване на революционната терминология в интимното, Христо Смирненски вероятно е чел писмата на Роза Люксембург. За съжаление обаче, финалът е отново с приповдигната лексика – „лежи звезда наместо труп“, „вулканен стълб се вдига – / вулкан от подвиг и копнеж“, а Роза Люксембург

не е искала смъртта ѝ да се възприема като величав акт, а просто като неизбежна част от човешката ѝ съдба.

Дотук поставихме стихотворенията на Христо Смирненски за германската революция в определен идеен, публицистичен и художествен контекст, но за да оценим тяхното въздействие, би следвало да имаме предвид и това как българските интелектуалци, някои от които приятели на поета, ги представят пред немската общественост през 20-те години. Буди известно учудване споменът на Александър Жендов, който в периода 1925 – 1927 г. е в Германия. Той споделя, че е давал за превод на немски „Приказка за стълбата“ и „Карнавална приказка“, но дори и през ум не му минава мисълта да даде за превод и публикации стихотворенията на Смирненски, свързани с Берлинското въстание и спартакистите. Немските му другари искат повече творби от поета, а Александър Жендов коментира по следния начин проявения интерес: „Жалко. На ръка нямах повече работи от Христо освен стиховете му от „Да бъде ден!“, които нямаше кой да преведе. И не можахме да дадем на немските другари повече от работите на Смирненски – един от малцината български поети, които надхвърлят тесните граници на България“ (Христо Смирненски, Никола Вапцаров в спомените на съвременниците, С., Бълг. писател. С.158).

Заклучение

Направените наблюдения върху поезията на Хр. Смирненски, свързани с немската революция от 1918 – 1919 г., ни навяват мисълта, че независимо от смяната на отделните теоретически школи в литературознанието, които, от една стана, разглеждат литературата като нещо затворено, самостоятелно, самодостатъчна като система от значения, и съответно противоположното разбиране, че текстът е сбор от цитати, отворена система, която може да бъде обяснявана чрез точните науки, то всеки текст, който е подготвен за изучаване в училище, трябва да бъде коментиран и по отношение на контекста.

ЛИТЕРАТУРА

- Димитрова, Е. (1963). *Христо Смирненски. Живот и творчество*. София: „Литература и изкуство“.
- Жендов, Ал. (1965). *Христо Смирненски, Никола Вапцаров в спомените на съвременниците*. София: „Български писател“.
- Измирлиева, Н. (1961). *Христо Смирненски. Летопис за живота и творчеството му*. София: Издателство на БАН.
- Смирненски, Хр. (1921). Бурята в Берлин. – *Червен смях*. бр. 2.
- Смирненски, Х. (1921). Йохан. – *Червен смях*. бр. 4.
- Станде, Ст. (1933). Литературните възгледи на Роза Люксембург. – *Звезда*, Година 2.

Страшимиров, А. (1921). Какво ни липсва. – *Наша дни*, Година 1. кн. 5
Роза Люксембург в писмата ѝ до Соня Либкнехт. – сп. *Ново време*.
кн.10. , с.310 – 315

REFERENCES

- Dimitrova, E. (1963). *Hristo Smirnenski. Zhivot i tvorchestvo*. Sofiya: “Literatura i izkustvo”.
- Zhendov, Al. (1965). *Hristo Smirnenski, Nikola Vaptsarov v spomenite na savremennitsite*. Sofiya: “Balgarski pisatel”.
- Izmirlieva, N. (1961). *Hristo Smirnenski. Letopis za zhivota i tvorchestvoto mu*. Sofiya: Izdatelstvo na BAN.
- Smirnenski, Hr. (1921). *Buryata v Berlin*. – Cherven smyah. br. 2.
- Smirnenski, H. (1921). *Yohan*. – Cherven smyah. br. 4.
- Stande, St. (1933). *Literaturnite vazgledi na Roza Lyuksemburg*. – *Zvezda*, Godina 2.
- Strashimirov, A. (1921). Kakvo ni lipsva. – *Nashi dni*, Godina 1. кн. 5
Roza Lyuksemburg v pismata y do Sonya Libkneht. – сп. *Novo vreme*.
кн.10. , s.310 – 315

HRISTO SMIRNENSKI AND THE GERMAN REVOLUTION (1918–1919)

Abstract. The actuality of the topic is related to changes in literature education in Bulgaria after 1989, which some define as a reform, but they do not make difference between today’s type of education and the one that emerged at the end of the totalitarian era. The reason is that there was not a detailed analysis of the historical characteristics of literature education in the country before 1944. It is therefore important to make a research of the proletarian topics in the works of Hristo Smirnenski and the image of the proletarian leader. The analysis of “Johann” can enrich the topic of the German Revolution in 1918-19.

✉ **Dr. Ventsislav Vezirov**

Foreign Languages Department
D. A. Tzenov Academy of Economics
Svishtov, Bulgaria
E-mail: v_vezirov@mail.bg